

SZABADI SÁNDOR

ARANY JÁNOS NAGYKÖRÖSI MŰKÖDÉSÉRŐL

Arany János „tanári működésére vonatkozó pozitív acta, mely az életírónak megbecsülhetetlen, eddig csak kevés jutott nyilvánosság elé”. — írja 1883-ban Hahn Adolf, Arany egykori tanítványa, Havas Adolf néven Petőfi kiadója. (E. Ph. K. 1883. 44. l.) Azóta eltelt 72 esztendő, de Arany nagykőrösi korszaka még mindig sok megoldatlan kérdés elé állítja az életírókat. Benkó Imre kétes hitelű könyvében kívül (Arany János tanársága Nagykőrösön 1897. Bírálta Szilády Áron, Irodalomtörténeti Közl. 1898. 117. l.) még nem jelent meg Arany nagykőrösi működéséről összefoglaló munka. Arany kőrösi működésének megvilágításához néhány „pozitív acta” közlésével szeretnék hozzájárulni.

Arany János 1851. nov. 10—1860. szept. 20-ig mint az ottani ref. gimnázium tanára működött Nagykőrösön. E nagykiterjedésű alföldi város — gazdag ekléziája lévén — ebben az időben összegyűjtötte iskolájában a tudományos és irodalmi élet kiválóságait. Hogy csak a nevezetesebbeket említsem : „Arany mellett, mint egy híres törzskar tagjai ott jeleskedett : Mentovich Ferenc, Szász Károly, Szilágyi Sándor, Ács Zsigmond a kiváló nyelvész, majd Losonci László, Salamon Ferenc, Jánosi Ferenc és számosan az akkori tanárvilág kitűnőségei közül.” (Tolnai Lajos : Sötét világ. 53. l.) A protestáns iskolák abszolútizmus alatti relatív függetlenségét tekintve, a tanárság némileg legalizált menedékhely volt. (Voinovich G.: A. J. életrajza 1849—1860. 108. l.) E tudós férfiak becsülettel végezték tanári munkájukat, de az első kínálkozó alkalmat megragadták, hogy közéleti, tudományos pályán töltsék be hivatásukat. A tanároknak az állandó váltakozásában Arany tartott ki a legtovább : kilenc esztendeig. Pedig ez alatt a kilenc esztendő alatt többször is lett volna alkalma elmenni : 54. augusztusában visszahívták Szalontára (Arany levele Tompához, 54. szept. 27.) az ottani algimnáziumhoz igazgatónak, 56. júniusában a kecskeméti református egyház küldöttségileg invitálja gimnáziumához igazgatónak (Tompához, 56. jún. 25.), 57-ben egy Pesten szervezendő kereskedelmi iskola tanárának hívták (Tompához, 57. jún. 26.), 58-ban pedig Kovács János debreceni tanár tudakozódik tőle : elfogadná-e a debreceni kollégiumi katedrát. (Kovács Jánoshoz, 57. dec. 31. Arany János ismeretlen öt levele. Közli : Csürös Ferenc. Vasárnapi Ujs. 1907. 21. sz. 415. l.) Arany visszautasítja a meghívásokat. Nem azért, mintha Nagykőröst különösképpen megszerette volna, hanem azért, mert a bizonytalan a bizonyossal felcserélni nem akarta: fáradt, beteg embernek érzi magát, aki már nem képes arra, hogy új viszonyok között új életet kezdjen. Ez a melankólia érzik a második kecskeméti meghívást¹ visszautasító, kiadatlan levélből, amelyet a kecskeméti református egyházi levéltár őriz :

(Jelzete : Kt. 1. l.)

¹ Kecskemét először 1851-ben hívta meg Aranyt tanárnak Nagykőrössel egyidőben, de Szász Károly felvilágosítására biztosabbnak találta a kőrösi állást. (Vö. Ercsey Sándor : Arany János életéből. 58. l.) Kecskeméten meg is választották : a kecskeméti presbitérium erre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonata a szalontai csonka torony Arany múzeumában van.

Tisztelendő tudós *Fördös Lajos* úrnak, a kecskeméti ref. egyház érdemes lelkészének, megkülönböztetett tisztelettel.

Kecskeméten.

Tisztelendő Ur!

nagyrabecsült honfitársam!

Értésemre esett, hogy tegnap, távollétemben egy, a kecskeméti n. t. Egyház-tanács által megbízott küldöttség szerencsétlété látogatásával itteni lakásomat, oly céllal, hogy megbízatásához képest, engemet a kecskeméti főgimnázium egyik tanári — és pedig igazgató tanári állomására meghljon.

(Debreceni István katalógusa 34. lap 43. sz.) A kecskeméti Ref. Egyház Presbitériumi Jegyző-könyveiből a megválasztás körülményeiről is értesülünk:

„1851. szept. 30-án. Jelen voltak: Tiszt. Mihó László, fő Gondnok Szel József, Bfvi Kis László, Csányi János, Tóth Antal, Szokolai Sándor, Fejes János, Tormássy Lajos, Cserekyei János, Horváth Pál, Szeless Gábor, Vecsei Pál, Tormássy Mihály, Veres István, Muraközy József, Orvos Horváth János Urak és Keményffy Pál.

A helybeli iskolának a cs. kir. magas oktatásügyi Minisztérium által kibocsátott terv szerinti átalakíthatása reménylhető lévén, miután a városi lakosság e tárgyban nagyszerű buzgóságot, s áldozat készséget tanusított, jónak találtatott, hogy egy küldöttség menjen fel Budára a cs. kir. Országos Helytartó Báró Geringer Károly ur ő Kegyelmességéhez azon alázatos jobbágyi hódolattal benyújtandó kérelemmel, miképp ő Kegyelmessége a Magas cs. kir. Minisztériumnál oda hatni méltóztassék, hogy iskolánk a bekövetkezendő teljes szervezésig is nyilvános intézetnek ismertessék el; ugyan ez a küldöttség keresse meg Tanhatósági felügyelő Szőnyi Pál ur ő Nagyságát, Nagy Tiszteletű Török Pál Esperes urat, hogy alkalmas tanároknak való egyéneket ajánljanak. —

E nézet elfogadtatván küldöttségi tagokul Lelkész Tisztelendő Mihó László, fő Gondnok Szel József, iskola felügyelő Tóth Antal és Fejes János urak kineveztetnek utasítván, hogy az előterjesztésben foglalt leendő eljárásuk után egyszersmind ide tudósítást adjanak.

Az Egyházi Tanácskozmány tagjai, a szerint, mint ismerettségi viszonyuk engedte, ezen nevek után látja szükségesnek tudakozódní: vallyon az itt alább megnevezendők ajánltathatnak-e; s Tanári állomást fogadnának-e el? Csengeri Antal, Varga János, Zeik Miklós, Károlyi István, Bajza József, Weisz József, Szilágyi István, Emődi Dániel, Horvát György, Arany János, Tóth István, Kalicza László, Tarczy András, Jókai Mór, Vállas Antal, Fényes Elek.

A küldöttség igyekezzék ezek felől örvendetes hírt hozhatni.”

„1851. október 10. éről. Jelen voltak: Tisztelendő Mihó László lelkész, fő Gondnok Szel József, Csányi János, Sárközy Lőrincz, Bfvi Kis László, mind hárman Superintendentiális ülnökök, Tóth Antal iskola inspector, ügyvéd Fejes János, Tanácsnok Keresztes János, Orvos Horváth János, Tanácsnok Tormássy Mihály, Tanácsnok Nagy Lajos, Tanácsnok Szőke Sándor Városi pénztárnok Horváth Pál, Városi kapitány Nagy István, ügyvéd Tóbi János, ügyvéd Horváth József, Tanácsnok Szeless László, Városi fő jegyző Búza Kis Mihály, ügyvéd Gáspár Lajos, Egyházi aljegyző Vecsei Pál Urak és Keményffy Pál főjegyző. —

Fő Gondnok Szel József úr előterjeszti, hogy a Tanár választás e mai napra lévén kitűzve, a választás szavazás útján fog eszközöltetni, a már annyi gyűléseken át fölemlített nevek, s egyének közzül tehát minden jelen levő egy papírra 8 egyént jegyezzen föl, s szavazatát az Elnök Tisztelendő Mihó László úr, s az ő kezeibe adja; megemlíti egyszersmind, hogy Fő Tisztelendő Polgár Mihály Superintendens úr szavazatát 8 Tanárra ő általa beküldötte legyen. — Tisztelendő Mihó László Lelkész úr szükségesnek látja komoly, hideg meggondolásra, érdektelen választásra, azaz kedvezés, tekintet nélküli eljárásra szólítja fel a jelenlévőket, hogy igyekezzenek úgy a magas kormány szándokát, rendeletét, mint az iskola javát eszközölni szavazatukkal. A Tanácskozmány egyhangúlag elhatározta azt is, mikép ez a választás ideiglenes, a megválasztottak tartoznak életrajzot terjeszteni elő, s felsőbb jóváhagyás reményében fognak Tanároku tekinteni. —

Ezek előrebocsátásával a jelenvoltak szavazataikat beadták, mellyeknek alapján — mint legtöbb szavazatokat nyertek — megválasztattak:

Szilágyi István, Arany János, Horváth György, Jancsó Ádám,
Tóth István, Obornyik Károly, Losonczy László, Csikai Imre Urak. —

Miről fő Tisztelendő Úr azon kérés mellett rendeltetett tudósíttatni, hogy a nevezett egyéneket maga is megerősítse, s megerősíttetésüket illető helyén eszközölje.”

A mennyire megtisztelve érzem magamat a kecskeméti egyháznak bennem helyzett ezen bizodalma által, melynek nyilatkozását, már másszor is volt szerencsém tapasztalni: annyira fáj kimondanom, hogy annak ezúttal sem tetetek eleget. Egy új, — vagy újból szervezendő intézet kormányzása sokkal erősb, erélyesb jellemet igényel, mint a milyennek magamat ismerem, s valóban akkor élnék vissza a tiszt. egyház bizodalmaival, ha e se phisice, se moraliter nem nekem való állást elfogadnám.

A mi pedig azon még szóba nem hozott, de fölkerülhető esetet illeti, hogy mint közrendű tanár cserélném föl állásomat az ottanival: részemről a cserét mi sem indokolná egyéb, mint azon tisztelet, mellyel a kecskeméti egyház iránt viseltetem. De, ide már közel öt évi megszokás után, számosabb kötelek fűznek, s jobban irtózom a változástól, új viszonyok közt mintegy új élet kezdésétől, hogysen ez állásomat másutt hasonlóval fölcserélni óhajtsam. Vannak férfiak, kik a kecskeméti gimnáziumnak több szolgálatot tehetnek, mint én, törött kedélyű, változó egészségű ember.

Legyen szíves kegyed a n. t. Egyháztanácsnak legmélyebb köszönetemet tolmácsolni, s tagadó válaszóként engem kimenteni; ki szíves üdvözlettel maradtam

Tisztelendő Úrnak
Nagykőrös, jun. 16. 1856.

alázatos szolgálja

Arany János
nkőrösi tanár

A kiváló tanári karnak, de leginkább Aranynak nagy része volt abban, hogy keze alól annyi kiváló ember került ki: fia, Arany László, Szilády Áron, a nagy polihistor, Szilády János, akinek a pályafutásához annyi reményt fűzött Arany, Tolnai Lajos, a regényíró, Almási-Balogh Tihamér, Dömötör János, Baráth Ferenc, az esztétikus, Hahn Adolf, Petőfi kiadója. Nevelői munkásságának emléke az a néhány kézirat, melyet a Kecskeméti Állami Levéltár őriz: Szilády Áron nagykőrösi diákkorából (1851—53) való két iskolai dolgozat Arany javításával és Szilády Jánosnak, Áron öccsének irodalmi zsengei Arany bírálataival.

Szilády Áron dolgozatának rövid kivonata megéreztet valamit az önkényuralom fojtott levegőjéből, a diákság 48-as lobogásából és Arany bölcs óvatosságából:

1. A puszta ház.

Rövid tartalma a következő:

Zöldelő erdő közepén elhagyott omladozó ház áll. Valaha boldog családi életnek volt a tanúja: „lakosa e háznak egy kertész volt, ki több évekig nyújtta a rossz viskót negyedmagával elsőben, ki sokáig élt itt háznépével csendesen és nyugalomban munka és fáradozás közben”. (*Arany lapszéli jegyzete*: „lakosa e háznak egy kertész volt, ki egykor negyedmagával sokáig lakta e viskót; több évig élt itt stb”). „De jött a hír, hogy a hazának katonára van szüksége és a két ifjúban felgyuladt a tűz a hazát szolgálni, védeni és oltalmazni”. Az egyik ifjú elesett a csatamezőn, a szülők bánatukban a fiú után haltak; végre bekövetkezett a véres drámának utolsó jelenete. A honvéd megfosztatott életpárjától: kedves fegyverétől, ki élet és halálban hű kísérője volt... Jaj, de kevés idő múlva „midőn még senki sem élvezhette a béke örömeit, újra szárnyalt az a hír, hogy erővel elhurcolják a szegényi volt honvédet, de nem a hazát védeni”. (*Ez utóbbi megjegyzés piros ceruzával és tintával erősen áthúzva.*) „Újra lehetett látni a sok volt harcost minden felé, most szöknek a fegyvertől, mit eddig oly kevesen hordoztak és használtak a haza hasznára”. (*Az idézőjelbe tett részt Arany tintával keresztben áthúzta és ezt írta a margóra*: Effélék nem tárgyai az irodalmi gyakorlatnak”) A fiú is megszökik és hazatér a szülői házba, de örökre elúzi a bánat erről a vidékről, mert csak ekkor tudja meg, hogy nemcsak hazáját, hanem családját is elvesztette. „Azóta senki nem tud róla szólni, s nem is volt és nincs soha a puszta háznak látogatója, hanem csak a dühös szelek úzik néha benne vad játékaikat”.

26/XI 1851. Szilády Áron.

A következő dolgozat bírálatából a puritán, erkölcsiekben kérélhetetlenül szigorú Arany bontakozik ki előttünk:

2. A két rokon

Rövid tartalma a következő:

Egymással távoli rokonságban lévő leány és ifjú megszeretik egymást, de nem lehetnek egymáséi, mert a fiú politikai összeesküvésbe kerül: több évi börtönre ítélik; a leány pedig bánatában önként zárdába vonul. Midőn eltelik a fiú kiszabott büntetése, örömmel siet haza, hogy feleségül vegye a szeretett leányt. Megdöbbenen értesül a leány elhatározásáról, de „az ifjú tűz előtt minél nagyobb gátak emelkednek, annál nagyobb erővel küzd azok ellen”. A zárda fejedelemasszonyánál, mint a leány rokona jelenik meg, bebocsáttatást nyer és végül megszökteti a leányt. „Már másnap a p...-i zárdaszüzek száma eggyel kevesebb volt s ugyanazon a napon a szomszéd városban egy új házaspár eskettetett össze”.

Arany János megjegyzése:

„Általános észrevétel*.

A stíl ki van fejlődve, a finomabb árnyéklatokat később el fogja tanulni, gyakorlás, olvasgatás, összehasonlítás által.

Mint beszély is elég jól van kidolgozva (t. i.) kezdőtől, hanem bezárást nem lehet helyeselni. *Zárdaszüzet elszöktetni*, ez nem nemes tett, habár vallási különbség forog is fenn; nem olyan tett, hogy ezáltal a beszély hőse boldogságát eszközölhesse, mert a hölgy még csak nem is kényszerítve vette föl a fátyolt, hanem önkaratából, s akkor is meggondolhatta volna, hogy Gyula még kiszabadulhat. Ha tehát keservében elhirtelenkedte a dolgot, boldogtalanná tette magát, nem szabad őt, egy, mindenestre bűnös lépés által ismét boldogítani. Július 12. 1853”.

Tanár és tanítványa között nem szakadt meg a kapcsolat, csak más formát öltött: a kőrösi diákból a Magyar Tudományos Akadémia tagja lett, a kőrösi tanárból pedig az Akadémia főtitkára. Arany néhány itt következő levelét ilyen minőségben írta Szilády Áronhoz a halasi ref. parókiára (kivéve az első levelet, melyet, mint a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője írt a kőrösi káplánnak):

Pest, aug. 18. 1861.

Tisztelt barátom,

Becsés cikkét igen nagy örömmel vettem, s közleni fogom a lapban², mihelyt a külirodalmi rovatban most folyó cikk lejárja. Nem tudom érdekl-e a Figyelő annyira, hogy bírni óhajtsa; ha igen, megküldöm s ha még lesz példány a kiadónál, eleitől fogva.

Kegyed velem nagy szíveséget, s az irodalomnak hasznos szolgálatot tenne, ha folytatná koronkint ismertetéseit a keleti költészetből. Olvastam mutatványát Firdusi sikerült fordításából: ha volna még több is készen, örömmel közlenék belőlük. Ne tegyen le a szándékáról Firdusit, ha lehet egészben, vagy legalább kitűnő epizódjaiban átültetni irodalmunkba.

Szilágyinak nem írok, ha feljön majd megtudja, a mit kérdez. Köszönöm neki, hogy kegyedet megnyerte a cikk dolgozására.

Vegye szíves üdvözetemet, tisztelője

Arany J.

A következő két levél (1868. aug. 3-i és 1873. jan. 25-i keltezéssel) kölcsönzött könyvek visszaküldésének, ill. kölcsönzött kéziratok átvételének sürgetése. (Közlésüktől tárgyak közömbössége miatt eltekinthetünk.)

Az itt következő levél a párizsi nemzetközi orientalista gyűléssel kapcsolatos értesítés:

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA 784.

Nagytiszteletű Úr!

Gróf Lónyai Menyhért akadémiai elnök úrnak, f. hó 1. napjáról tett felterjesztésére ma érkezett meg nmltgu vallás- és közoktatási miniszter Úr válasza, mely szerint az Akadémia által az orientalisták sept. 1-én kezdendő nemzetközi gyűlésére Párisba küldendő tagok költségeül 500 ftot a helybeli kir. adóhivatalnál folyóvá tett s egyszersmind, tehát Ön, gr. Kuun, Salamon és Vámbéry urak számára francia ajánlóleveleket küld.

* A kiemelések Aranytól

² Megjelent: Az arab Kászid és Ghazal c. értekezés a Szépirodalmi Figyelő I. évf.

Minél fogva, — miután (az Akadémia részéről adni szándékolt 200 u 250 ft pótlással) 2—3 tag elküldése lehetségessé vált, — hivatalos tisztelettel kérem szíveskedjék azonnal válaszolni személyét illetőleg, és gr. Kuunra nézve, kinek felszólítására helyettesem által felkértem volt, hogy készek-e a küldetésben eljárni.

Irok most egyúttal Salamonnak, — gr. Kuunnak és Vámbérynak, hollétüket nem tudva, nem írhatok.

Tisztelettel

Buda-Pest 1873 aug. 28.

Nagytitiszteletű Úrnak

alázatos szolgálója

Arany János
főtítkár

Nagytitiszteletű Szilády Áron Úrnak, mint a M. T. Akadémia Tagjának.

A következő levél értesítés az akadémiai tagságról szóló oklevél megküldéséről (1876. dec. 12.).

Arany másik kiváló tanítványa Szilády János volt. Költői tehetségével diáktársai közül messze kimagaslott. Egykori iskolatársa Tolnai Lajos írja róla : „Szilády János, az Áron öccse volt a leghíresebb poéta, egy kis zömök, fekete arcú, egyik szemére félig vak fiú, ő mindenkit homályba borított. Mert Aranyhoz jártam : közelebbi barátságba lépett velem. Nagy ok volt ez. Bámultam és mivel Arany nagy jövőt jósolt neki : hát meghajoltam nagysága előtt. Írt époszokat, hexameterben és alexandrinosokban. Emlékszem egy ilyen címűre : *Etelkőr*. [Mint a kéziratból kiderült, az említett eposz címe nem „Etelkőr, hanem Etelköz.] Arany rendkívül felmagasztalta. A gimnázium felkapta, dicsőítette. (Sőtét világ 60. l.) Másutt némi malíciával : „ . . . még az Arany nagy Sziládyja se lépett föl. Meglátom előbb mi lesz az a nagyszerű mű, mellyel meglepi a világot, mint egykor Vörösmarty, Arany. Belsőbb barátai egy új Iliásról suttogtak.” (Uo. 72. l.) Mi volt az oka, hogy később a költői ambíciókról letett : az eddigi adatokból nem derül ki. Egy azonban bizonyos : korának jelentős ígéhirdetője lett.

Szilády János irodalmi zsenyéiből igyekszem olyan válogatást adni, amelyből kitűnik a tanár és diák közötti kapcsolat bensősége. Balladáiból a következő kettőt választottam ki :

1. Mátyás megválasztása

Rövid tartalma : László király halála után a nemesség a budai várban Gara nádort választja királlyá. Határozatukat az ősz Szilády sem tudja megváltoztatni, csak a Duna jegén összegyűlt „40.000 levente katona”. Dörgő vivát-tal tüntetnek Mátyás mellett és királlyá választására kényszerítik a nemességet.

Arany János szöveg mellé írt bejegyzései a vonatkozó részekkel :

Szegény a természet, kirabolta a tél,
Fáinak levelét leszáraztá a dér,
Zöld bársonyruháját letépvén, helyébe
Fehér lepelt aótt szánalomfejébe
De Magyarországot nincs mi vígasztalja!
Elrabolt királyát semmisse pótolja. —
Kivirul tavasszal a deres fák ága,
Lesz még a hólepte mezőnek virága,
Újra megrakodik a természet kincsel,
De bomlik az ország, hogyha feje nincsen.

(Petőfi)

A hasonlat nem ellentéte annak, amivel ellentétbe akarja hozni. Mert valamint a természet kivirul, úgy bizony király helyett is lesz más király.

A nemesek tanácskozására Szilágyi betoppan :

S most az ajtó mögül fellép a vén vezér
Az öreg Szilágyi, s rövideden beszél
Röviden magyarán kimondja mit érez
Nem köti le szívet senkinek szívéhez . . .

Elég hosszú volt biz az, ha úgy van, amint Bonfinius leírja.

Arany rövid bírdalata a ballada végén :
Jó leírás, de csak történeti.

Azonban az éjjél a kés' időt látja
S eljön, mint az estnek setétedő bátyja.

szokatlan kihagyás,
ez jó

És az egész sereg fel még alig ébred
Már a hegyek közül dörgés, moraj ébred.
(Első Énekből való részletek)

ha így akarja, az előtte való
szóknak: *alig és moraj* kel-
lene rimelni.

De mi ez? közjűk a rémhalál ment-é?
Vagy mért vált e látva ilyen síri csenddé?

bravó!

Olyan e sereg mint a vésszel küzdött gálya,
A vezér a hajó tépott vitorlája.

csinos.

De Béla a király sem maradt azon helyen,
Sergéhez ment, hogy azt lelkesítené föl
Lelket adna neki a maga lelkéből.
(Második énekből részletek)

szép

Arany összefoglaló bírálat a eposz végén :

Mint eposz nem üti ugyan meg a mértékét, mert nincs benne *egység*, nincs összefüggő cselekvénye, a történetek nem egymásból, hanem csak egymás után következnek, s az epizódok *kevésé* függenek egybe az egészszel, de mint verselés mindenestre jeles, a nyelv benne *költői*, a képek, hasonlatok sokhelyt *meglepők*, bár néhol túlzottak, a rim többnyire jó, s néhol *egészen új*. Vannak benne eredeti ötletek, s *költői fordulatok*, melyek az *önmunkáló* elmének kétségtelen jeleit viselik magukon. *Korához képest* illy compositio szép reményre jogosít fel!

A Vaskapu

Tartalma egész röviden : Vaskapunál találkozik Hunyadi serege a támadó Abedinnel és török seregével. Az összecsapást két vitéz párviadala dönti el : a magyar Zolnai legyőzi Abedin hős fiát, Timokánt, mire a török sereg megfutamodik : Hunyadi utoléri az atyái fájdalomban összetört Abedin vezért, de nemes lelke megszánja : „Tedd le a fegyvert agg, szánom gyilkolni sok évíd”. A leroskadó aggastyánt saját fájából származó régi ellensége öli meg orvul. A fényes győzelem után a csatamezőn Hunyadi beszédet tart és egybevegyül a harcosok diadalkiáltása a hősöket temetők gyászoló morájával.

Arany bírálat a :

Olvastam. Az eposzi nyelvet, verselést mind tökélyesebben alkalmazza, sőt a cselekvény alkotásban is dicsérendő kísérletet tőn, noha ebben, s a jellemzésben majd az érettebb kor fogja megadni a kellő gyakorlottságot.

Etelköz

Arany bírálat a :

Jelen eposz egy helyesen választott epizód a honkeresés hősi korából. A magyarok midőn e hazát elfoglalták volna, Etelközben települnek le, ott laknak. Árpád, a vezér fejedelem, harcban áll Simonnal a bolgár fejedelemmel, s e harcot előbb csak fia, Levente által folytatja, de majd *Ármány*, gonosz szellem indítására, ki a magyarok veszét akarja és azt, hogy Pannónia földjére sohase jöhessenek, személyesen megy Simon vára, a bolgár *Disztra* (ma Siliustria) ellen, s míg itt fecserli erejét s idejét, az alatt a besenyők Simon által felizgatva az etelközi lakhelyre törnek, a honmaradt kevés vitézeket, nőket, aggodat, gyermekeket — ezek közt Árpád atyját is, az ősz Álmost és fiát a kis *Lutócot* — leölik, a véres éji harc után csak kevesen menekülhetnek *Árpád*-hoz, hírvül adni az etelközi mérszárlást. A magyarok véres bosszút esküsznek a besenyők ellen, s ez őket hosszú, meddő és káros küzdelmekbe bonyolítná; e szerint *Ármány* célja — a magyarok végveszte — beteljesednék : de Hadúr többszörösen — (elesett atyja és fia szellemei által) meginti Árpádot, hogy kímélje honnosi vérit az új hon elfoglalására, s miután Árpád e látványoknak hinni nem akar, Hadúr egy álomlátomást küld reá, melyben a dicső Etele őt a Kárpátokra vezeti, s megmutatja neki a tejjel-mézsel

folyó gazdag hont, melyet, isten végzése szerint mint attiláróli örökséget, vissza kell foglalnia ; most tehát megszünteti Árpád Disztravár sikertelen ostromát s készíti magát nagy hivatása betöltésére.

Ennyi a rövid tartalom ; s ebből is látszik, hogy a felfogás jó, egészen eposzi. A cselekvény alkotása *tervszerű*, van benne *egység*, van benne *alapeszme*. Mi a kivített illati : az ütközések leírása sok helyen *plasztikai hűségű* ; ha a *lélektani motívumok* néhol *gyengébbek*, ezen az író korát tekintve, csodálkozni nem lehet. Az *epizódok* elég jól fűzetnek a főcselekményhez. A *nyelv* jó, a *verselés* szinte *sok új rimet* mutat fel, bár néhol *gyöngébb* assonánzzal is megelégszik. A költő képek közt *sok új és meglepő van*, melyek az író erejét mutatják ; néhol túlzott vagy erőszakolt képek, hasonlatok is fordulnak elő, mint ifjú költőknél rendszeren. Általában az egészet áradatban lévő folyóhoz hasonlíthatni, mely nem tiszta ugyan egészen, de *erővel* tör utat magának — fluit paulum lutulentus³ — de ha lehiggad, ha partjai közzé megszáll, *szép reménnyel* kecsgetti a táj lakóit. Annyit mondhatok, hogy nyomtatásban is olvastunk ennél *gyöngébb epikai* műveket mostanság. Azért a „Tomori jutalom” felére ítélem.

Arany János.

A Tomori jutalom alapítója Tomori Anasztáz volt, aki 1853—54-ben a mathézist tanította a kőrösi gimnáziumban. Nagybátyja, Baranovszky Miklós után nagy vagyont örökölvén lemondott állásáról : vagyonával az irodalom lelkes pártfogója lett. A kőrösi diák-poétákról sem feledkezett meg : évente 5 aranyat küldött a legjobb magyar dolgozatot író VIII. o. tanulóknak. Ennek a jutalomnak a felét nyerte el Szilády János „Etelkőz” c. eposzával. Miért csak a felét? Beszéljen erről a kortárs Hagymási, írói nevén Tolnai Lajos : „... Arany verseit másoltam ... Arany — mivel csakugyan nem fogadtam el a másolásért semmit, azzal akart érőnek erejével megjutalmazni, hogy a Tomori Anasztáz 5 aranyos pályadíjából, hármát, tekintettel szegénységemre, (jó köpönyeg ez!) nekem ítélte ; kettőt adott nagy magasztaló dicséret mellett Szilády Jánosnak”. (Sötét világ 61. l.)

Az önkényuralom iskolapolitikája 1861-ig nem engedélyezte az iskolai önképzőkörök működését. A diákság az önképzőkör pótlására lapot indított. Abból az időből több ilyen rövid életű kézirat diák-lapot ismerünk. Szilády Áron írja a kőrösi diák lapokról : „1852/53-ban Magyar Sándor és Hoffer Endre ‚Hajnal’ című lapot szerkesztett. Ágai is írt bele. A hajnal még 1853/54-ben is pitymallott. 1854/55-ben Péter Dénes szerkesztett ‚Szünórak’⁴ c. lapot, melynek teljes folyamát ma is őrzi. A ‚Gyom’ ezeknek lehetett a folytatása.” (Irodalomtört. Közl. 1898. 117. l.) Az ilyen iskolai lapok működését Arany is támogatta : erről tanuskodik a Kecskeméti Állami Levéltárban őrzött balladákról írt bírálata. (Jelzete : Kiváló emberek kéziratai. 1830—1844. I. 3/3.) Erről a kéziratról másolta le a bírálatot a Szünórak szerkesztője és jelentette meg lapjának 9. számában a pályázatot nyert ballada közlésével egyidőben. (Az eredeti kézirat Szilády Áron hagyatékából került a hajdani Kecskeméti Városi Levéltár tulajdonába.) Csak a kézirat keltezése áll rendelkezésünkre (Nagykőrös, január 24. 1855.), a bírálathoz megjelenésének időpontjára csak következtethetünk, mert a lap egyes számai dátum nélkül jelentek meg és csak sorszámokkal voltak ellátva.

A „Szünórak” 2. számában a következő pályázati felhívást olvassuk : „Jelentés! Pályázatot nyitunk egy balladára, mely pályadíjjal Jókai Mór arcképet nyerendi, a pályázandók felkéretnek, hogy műveiket január elsőjére a szerkesztőségnek kézbesítsék. Kevés idő múlva egy beszélyre is főnk jutalmat tűzni. Reményljük, hogy az ifjúság számos műveivel találkozandunk. Szerk.”

A pályázati felhívásra öt ballada érkezett be, amelyeknek másolatát a „Szünórak” 9—12. számában megtalálhatjuk. Mivel Arany János bírálathoz már Szilády Áron közölte

³ Kissé iszaposan folyik. — Valószínű utalás Horatius : Szatírák I. könyve 4. sz. 11. sor : „cum flueret lutulentus.”

⁴ Kéziratot hetilap volt. 1854 dec.—1855. febr. végéig minden hétfőn jelent. Utolsó közleményéből a „Szünórak szünórája” c. Péter Dénes által írt vígjátékából megtudhatjuk, hogy munkatársak híján szűnik meg a lap. Vászónba kötött teljes évfolyamát a Nagykovácsi Arany János Múzeum őrzi.

(Irodalomtört. Közl. 1898. 117. l.) az eredeti kézirat alapján, csak utalunk erre a ballada bírálata: Arany tanári működésére némi fényt derít.

Arany bírálatán kívül, a többé kevésbé ismert nevek (Galgóczy János, Dömötör Károly, Péter Dénes) mellett Tolnai Lajos két diák-kori versét is megőrizte a „Szünórák”. Önéletrajzi regényéből a *Sötét világból* tudjuk meg, hogy a Lucián álnév alatt írt versek mögött a szegény diák Hagymási rejtőzködött: „Mint minden magyar gimnáziumban; Nagykőrösön is volt titkos irodalmi társulat. Ebből folyólap, sőt lapok is, „Hajnal”, „Szivárvány” és már nem emlékszem a címekre... Azok közül kik a kőrösi diák-közönséget műveikkel ellátták: Péter Dénes (Kiséri) neve ment át az irodalomba. A többi eltűnt. Én is írtam bele, vagy beléjük álnév alatt — lírai verseket. Lucián volt a nevem. Úgy adta valamelyik előkelő társam, mint a gróf inasának, hogy Alfréd, holott otthon Jóska volt.” (60. l.) A „Szünórák” 1. számából:

Kórágyamon
(Luciántól)

Beteg vagyok, nagyon beteg
Itt fáj, itt a szívem körül.
Napok óta nem alhatom
Hiszen az álom is kerül...

Leány leány! ah mit tevé?!
Megölted az ifjú kebelt.
Miért néztél rám oly merőn
Miért nézett úgy szép szemed?

Ne küldj, ne küldj, hadd haljak meg
Csak még egyszer láthassalak.
Minek? úgy is szívembe' vagy
Szívembe' vagy te gyöngyalak!!

Éj szemednek hő sugára!
Elhervasztá, el arcomat
Bíborajkad egy mosolya
Megásta kora síromat.

Közelg... — érzem — a zord halál
Már lépteit is hallhatók
Szép szemedből küldj egy sugárt,
Küldj — úgy tán még meggyógyulok.

A következő költemény a „Szünórák” 3. számából való:

A komor bú...
— Lucián —

A komor bú s a derült kedv
Harcra száltak keblemben,
Küzdötték a döntő harcot
S a bú tért meg győztesen.

Hontalan bolyg a levert kedv!
Síkon, pusztán, halmokon,
Míg a bánat elbízottan
Dúl s uralg jön, s rosszakon....

Hol vagytok ti boldog órák,
Merre vándoroltatok?
Ah miolta eltűnétek!
Csak komor, csak bú vagyok!

Új lakója lőn keblemnek
Új lakója: fájdalom,
Elvisz majd ez nem sokára
S e rongy éltet itt hagyom.

Tul a völgyön, tul a halmon,
Tul e szenvedés helyen
Boldog leszek ah! majd ismét
Mert Lillámat fellelem! —

Arany János ezekről a verspróbálkozásokról nem volt jó véleménnyel: „Arany, ha nem volt is nagy istápolója az úgynevezett törekvőknek, — de legalább egy-két igaz észrevételt szívesen megtett. — Mit akar ezekkel a versekkel? — kérdé egy augusztusi napon tőlem, Nagykőrösön, abban a kis szűk udvari szobácskában. — Csak írom. — Hát tudja mit? Ne írjon. Tanuljon nyelveket. Ott az angol, francia, ott az olasz, spanyol — nem is szólva a németről — ezeket, ezeket öcsém. A verseknek pedig hagyjon békét. Ne irkafirkáljon... Istenem, pedig azt hittem: egyszer engem is megdicsér, mint ahogy Szilády Jánost oly sokszor. Ezt a kegyet verseimmel nem nyertem meg tőle soha.” (Sötét világ 70. l.)